

Türkiye’de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011)

The Analysis of Relationship of Employment-Growth in Turkey (1988-2011)

Nihat ALTUNTEPE

*Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
(nihataltuntepe@sdu.edu.tr)*

Tuğba GÜNER

*Arş.Gör.Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
(tuğbafedakar@sdu.edu.tr)*

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

*Büyüme, İstihdam,
Sektörel Büyüme,
Sektörel İstihdam*

Her ülkede ekonomik ve sosyal koşullar aynı olmadığından büyümenin istihdama etkisi de ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de istihdam ve büyüme ilişkisi analiz edilirken bu koşullar da dikkate alınarak analize dahil edilmiştir. Büyüme ve istihdam arasında karşılıklı bir ilişki olduğu varsayılmış, analizde hem büyüme hem de istihdam bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. İlk önce büyüme daha sonra istihdam baz alınarak değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca sektörel veriler de analize dahil edilerek, sektörel bazda da büyüme istihdam ilişkisi incelenmiştir.

ABSTRACT

Keywords:

*Growth, Employment,
Sectoral Growth,
Sectoral Employment*

Employment growth is not the same in each country, the impact of the economic and social conditions vary from country to country. In this study, taking into account these realities, the relationships between growth and employment in Turkey are analyzed. It is assumed that there is a mutual relationship between growth and employment, in the analysis, the growth and the employment is considered as dependent variable, initially from the basis of growth and secondly employment. Additionally, all over the course of the study, the data based upon sectors is also included and concerning different sectors, the relations between growth and employment is analyzed.

1.GİRİŞ

Türkiye’de istihdam konusu yıllardır en önemli konulardan biri olmuştur. Türkiye gibi çalışma çağındaki nüfus oranının fazla olduğu ülkelerde kamunun istihdamın artmasına yönelik politikalar geliştirmesi büyük önem taşımakta, istihdamda ki artışlar ise ülke ekonomisine önemli derecede katkı sağlamaktadır.

İstihdamın ekonomik büyüme ile artışa geçeceği konusunda mevcut görüşler bulunsa bile bunun aksini iddia eden görüşlerde mevcuttur. Ekonomik büyüme oranlarının artışa geçtiği dönemlerde istihdamın azalabildiği de gözlemlenebilmektedir. Bu durumda ekonomik büyümenin tek başına istihdam üzerinde etkili olamayacağı söylenebilir. Ekonomik büyüme de istihdam artışından etkilenebilmektedir. Kamunun istihdamı arttırmaya yönelik politikalar, teşvikler vs. konularda başarı sağlamasıyla istihdamda meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi de arttırması mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak toplam istihdam üzerinde sanayi, tarım ve hizmetler sektöründe ki büyüme oranları, imalat sanayi kapasite kullanım oranları, sabit sermaye yatırımlarının etkisi analiz edilecektir. İkinci olarak toplam büyüme üzerinde toplam istihdam, tarım sektöründe ki istihdam, hizmetler sektörü istihdamının etkileri analiz edilecektir.

Çalışmada 1988-2011 dönemi için verilerin kullanılmasının sebebi Türkiye’de büyüme ve istihdamın gelişimini geniş bir süreç içinde gözlemleyebilmektir. Türkiye bu yıllar arasında darbe rejiminden çıkmış bir ülke olarak 1994, 1998-2001, 2008 yıllarında yaşanan krizlerle mücadele etmiş, 2002 yılından sonra ise toparlanma sürecine girmiş ekonomik ve siyasi açıdan istikrarı sağlamaya başlamıştır. Yaşanan bu durum 1988-2002 yılları arası ekonomik büyümenin ve istihdamın sağlanması yönünde adım atılmasını güçleştirmiştir. 2002 yılından sonra yeni politikalarla büyüme ve istihdam alanında atılımlar yapılmaya başlanmıştır. Çalışmada 1988-2011 döneminin ele alınmış olması dönemler arası istihdam ve büyüme arasında ki ilişkinin karşılaştırmasına imkan vermesinden dolayı da önem kazanmaktadır.

2.İSTİHDAM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNE TEORİK YAKLAŞIM

İstihdam işgücünün üretime yönelik olarak kullanılmasıdır. İstihdam büyüme etkileyen faktörlerin başında yer almaktadır. İstihdamda sağlanacak bir artış ekonomik büyüme katkı sağlamaktadır(Saygılı vd., 2002:83).

İstihdamı belirleyen temel faktör yurt içi mal ve hizmet talebidir. Bunun yanı sıra ithalat ve ihracatta istihdamı etkiler. İstihdamın talep yönü ise GSYİH'dır. GSYİH arttığında istihdamda artar; ancak üretimde kullanılan teknoloji, işgücü maliyeti ve kapasite kullanım oranları gibi faktörlerde istihdam durumunu etkilemektedir(Akyıldız, 2006:63).

İşgücünün istihdam oranı diğer üretim kaynaklarının ne oranda kullanılacağını belirlediğinden GSMH; istihdam oranlarına ve istihdama katılan işgücünün verimlilik durumuna bağlı olacaktır(Doğan, 2012:229). Genel olarak büyüme ile istihdam arasında doğrusal yönlü bir ilişki olduğu düşünülür. Üretim fonksiyonuna göre kısa dönemde sermaye ve teknoloji veri olduğundan, üretimin artması sadece işgücü istihdamındaki artışa bağlanır. Uzun dönemde ise istihdam büyüme ve yatırımların durumuna göre artar ve yatırımlar büyüme ve istihdama katkısı oranında değerlendirilir(Tuncer ve Altıok, 2012:3). Büyüme ve istihdam arasında ki ilişkide yatırımların artması büyümenin istihdamı olumlu etkilemesine imkan vermektedir(Bozdağlıoğlu, 2007:4). Fakat büyüme ve istihdam arasında ki ilişkinin analizinde genellikle büyümenin istihdam esnekliğine odaklanması bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada istihdam sağlayan işlerin gerçek ölçüsü analize dahil edilememekte yani istihdam büyüme arasındaki ilişkide işlerin formel ya da enformel olup olmadığı ya da vasıf gerektirip gerektirmediği vb. durumlar incelenememektedir(Hull, 2009:75).

Diğer taraftan istihdamın büyüme etkilemesinde beşeri sermaye kavramı önem kazanmaktadır. İnsanda beceri ve bilgi birikimini artıran beşeri sermaye ekonomik büyümenin en temel kaynağı olmaktadır. Beşeri sermaye artan üretim ve teknolojik ilerlemenin temelidir(Parasız,2008:11). Beşeri sermaye fonksiyonel olarak büyüme üzerinde fiziksel sermaye kadar önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü insanla alakalı olan nitelikler ileri teknoloji barındıran araçların ve üretim sürecindeki diğer faktörlerin daha etkin kullanılmasını sağlayarak ekonomik büyüme hızlandırmaktadır(Şimşek ve Kadılar, 2010:116). Bunun yanı sıra kültürel alt yapı, adil rekabet koşulları sağlayan küresel ve ekonomik ortam, doğal kaynaklar, eğitim, bilim teknoloji düzeyi ve finansal kaynaklar büyüme etkilemektedir(Gürak, 2004:30).

İstihdamın büyüme ile olan ilişkisinin kısa dönemde etkin olduğu uzun dönemde ise teknolojik ilerlemenin önemli olduğunu ileri süren görüşlerde bulunmaktadır(Ülgener, 1991:50). İstihdam büyüme ilişkisinin incelenmesinde büyümenin nasıl meydana geldiği iç pazara mı yoksa dış pazara mı dönük olduğu, emek yoğun yoksa sermaye yoğun mu bir büyüme olduğu, büyümenin sektördeki hızının ne olduğu önemli olmaktadır(Yılmaz Gökteş, 2005:64).

Büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklayan Okun Yasasına göre ise büyüme oranı potansiyel çıktının büyüme trendini aştığı zaman işsizlik oranında azalma görülmektedir. Okun yasasının geçerliliği tartışma konusudur. İşsizlik ve büyüme arasında kesin bir ilişkiden söz etmek mümkün görünmemektedir(Yıldırım ve Özer, 2006:211). Okun Yasasının geçerliliğini araştıran ampirik çalışmaların çoğu işsizlikteki değişim ile reel çıktı büyümesi arasında simetrik bir ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Oysa reel çıktı büyümesinin işsizlik üzerindeki etkisi büyümenin daralma ve genişleme dönemlerinde farklı olabilir(Ceylan ve Şahin, 2010:157).

3.TÜRKİYE'DE İSTİHDAM BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Türkiye'de işgücü piyasası diğer ülkelerde mevcut bulunan işgücü piyasaları ile farklılıklara sahiptir. Bunun nedenleri tarım sektöründe yüksek istihdam ve verimliliğin düşük olması, işgücüne katılım ve istihdam oranlarının kadınlarda düşük seyretmesi, işgücünün ortalama eğitim seviyesinin düşük olmasıdır(TÜSİAD, 2004:29).

Türkiye'de gerçekleşen yüksek büyüme oranlarının işgücü piyasasını nasıl etkilediği 1988-2011 yılları baz alınarak tablolar yardımıyla incelenecektir.

3.1.Türkiye'de 1988-2011 Dönemi İstihdamın Sektörel Gelişimi

1975 yılında Türkiye'de toplam işgücü 15,2 milyonu buluyordu. Bu işgücünün %60'a yakın bir bölümü tarım kesiminde, %19'u sanayide, %22 kadarı da hizmetler sektöründe istihdam ediliyordu. 1990 yılında toplam işgücü 19,3 milyon olmuştur. Tarımın payı %46, sanayinin payı %20, hizmetlerin payı ise %33 civarında olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde işgücünün %34'ünden biraz fazlası tarım kesimindeydi. Hizmetler kesimi %40'a çıkmıştır. Sanayinin payı ise %24'tür(İŞ-KUR, 2012:23).

Sanayileşme sürecinde tarımın toplam katma değer içerisindeki oranı azalırken kırsal nüfusta kentlere doğru kayarak tarım dışı işgücü arzında artışa sebep olmuştur. Bu durumda 2001 senesi gibi ekonomik krizin derinden hissedildiği zamanlarda istihdam üzerinde ciddi baskılar oluşabilmektedir. 2001 krizinde bankacılık sektöründe yaşanan kriz neticesinde çok fazla beyaz yakalı işsiz ortaya çıkmış, yurtiçi talepte daralmalar yaşanmıştır(TÜSİAD, 2001:30).

İstihdam artışı nüfus artışıyla kıyaslandığında oldukça düşük kalmıştır(Taymaz, 2010:2). İstihdamdaki artış GSYİH'daki artışla aynı oranda olmamıştır. 2001 yılında artan işsizlik 2001-2005 döneminde aynı oranlarda seyretmiştir. 2001 krizinin ardından 2002 ve 2003 yıllarında da istihdam azalmasını sürdürmüş ancak 2004'ten sonra (2004-2006 döneminde 1.2 milyon kişi)artmaya başlamıştır. Kriz ardından iki yıl süresince istihdam hacmi daralmış, ancak 2004'ten sonra yeniden artışa geçmiştir. dikkat edilmesi gereken, istihdamdaki yapı değişimidir(Arslan, 2012:34).

2005 yılında işgücünün eğitimsiz erkek kesimini istihdam edebilen inşaat sektörüne karşın genel işsizlikte artış yaşanmıştır. Türkiye’de nüfus artış hızı istihdam artış hızını geçmekte ve eğitilmiş gençler iş bulmakta zorlanmaktadır(Ercan, 2007:5). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2011 yılı programında para, maliye ve gelirler politikalarının istihdam artışını destekleyecek doğrultuda yürütülmesi öngörülmüştür. Ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin yükseltilmesi amacıyla düzenlemeler işgücünün niteliğini artıracak, işgücü piyasasını esnekleştirerek şekilde yapılacak, özellikle KOBİ’lerin istihdam yaratma kapasiteleri artırılacak ifadeleri yer almıştır.

Tablo 1: İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarımda istihdam edilen(bin)	Sanayide istihdam edilen(bin)	Hizmetlerde istihdam edilen(bin)	Toplam istihdam(bin)
1988	8.249	2.806	5.687	17.755
1989	8.596	2.926	5.714	18.223
1990	8.735	3.032	6.337	19.030
1991	9.078	2.879	6.229	19.209
1992	8.690	3.408	6.348	19.561
1993	7.606	3.096	6.764	18.679
1994	8.416	3.283	7.053	20.026
1995	9.205	3.309	7.106	20.912
1996	9.526	3.475	7.162	21.548
1997	8.321	3.979	7.408	21.082
1998	9.388	3.699	7.856	22.334
1999	7.894	3.996	8.164	21.507
2000	7.769	3.810	8.637	21.580
2001	8.089	3.774	8.551	21.524
2002	7.458	3.954	8.984	21.354
2003	7.165	3.846	9.171	21.147
2004	5.713	3.919	9.033	19.632
2005	5.154	4.178	9.628	20.067
2006	4.907	4.269	10.051	20.423
2007	4.867	4.314	10.327	20.738
2008	5.016	4.441	10.495	21.194
2009	5.254	4.130	10.644	21.277
2010	5.683	4.496	10.986	22.594
2011	6.143	4.704	11.586	24.110

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 1’de görülmektedir ki; istihdamın sektörel dağılımında tarım sektöründe düşüş yaşanmaktadır. 1988 yılında 8.249.000 olan tarımda istihdam edilen nüfusta 1993 yılında ciddi bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. 1993 yılında tarımda çalışan nüfus 7.606.000’e düşmüştür. 1999 yılından 2000 yılına geçerken de istihdamda ciddi bir düşüş yaşanmış, 2002 yılından sonra tarım istihdamı sürekli azalan bir seyir izlemiştir. 2002 yılında 7.458.000 olan tarım istihdamı 2011’e gelindiğinde 6.143.000 kişiye düşmüştür.

Sanayi istihdamı incelendiğinde ciddi artış ve düşüşler yaşanmadığı gözlemlenmektedir. 1988 yılında 2.806.000 kişi olan sanayi istihdamı 1991 yılına kadar düzenli şekilde artmıştır. 1991 yılında 2.879.000 kişiye düşmüştür. İlerleyen yıllarda genellikle artış göstermiş, 2000 yılında 3.810.000 kişi, 2006 yılında 4.269.000 kişi, 2011 yılında ise 4.704.000 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 1’e göre hizmetler sektörünü incelediğimizde istihdam edilen kişi sayısında ki artışın diğer sektörlere nazaran daha istikrarlı olduğu gözlemlenmektedir. 1988 yılında 5.687.000 kişi hizmetler sektöründe istihdam edilirken 1995 yılında 7.106.000 kişi hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. 2000 yılında 8.637.000 kişi, 2006 yılında 10.051.000 kişi, 2011 yılında ise 11.586.000 kişi hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

3.2. Türkiye’de 1988-2011 Dönemi Ekonomik Büyümenin Gelişimi

Ekonomik büyüme halkın istediği mal ve hizmetleri üretmek amacıyla toplumun üretim kapasitesinin gelişmesidir. Bir ekonominin üretim oranı teknolojik gelişmelere bağlı olduğu gibi sahip bulunduğu kaynakların miktar ve kalitesine göre değişir(Güllap,1994:480).

Türkiye ekonomisinde dört büyüme dönemi bulunmaktadır. Bu evrelerin her biri 20 yıl almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde yüksek ve hacimli büyüme yaşanmıştır. İkinci dünya savaşından sonra büyüme oranlarındaki düşüş 1960 yılına kadar sürmüştür. İthalat "Planlı Ekonomi" denilen dönemde benimsenmiştir. 1980'e kadar süren bu dönemden sonra dördüncü evrede dışa dönük politikalar kabul görmüştür(Taymaz, 2010:2)

Türk ekonomisi beşinci büyüme döneminde dir. Büyüme oranı 2001 krizinden sonra sürekli yüksek seyretmiştir.

Tablo 2: Ekonomik Büyümenin Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1988	7,8	1,8	0,5
1989	-7,6	4,6	0,9
1990	6,8	8,6	10,3
1991	-0,9	2,7	0,6
1992	4,3	5,9	6,5
1993	-1,3	8,2	10,7
1994	-0,7	-5,7	-6,6
1995	2,0	12,1	6,3
1996	4,4	7,1	7,6
1997	-2,3	10,4	8,6
1998	8,4	2,0	2,4
1999	-5,0	-5,0	-4,5
2000	3,9	6,0	8,9
2001	-6,5	-7,5	-7,7
2002	7,1	9,4	7,2
2003(2)	-2,9	6,5	6,0
2004	0,3	2,9	6,1
2005	0,8	2,2	5,4
2006	0,1	2,2	4,6
2007	-0,7	1,5	3,8
2008	0,3	0,3	0,3
2009*	1,0	-1,7	-1,9
2010*	0,2	3,4	5,4
2011*	0,4	3,0	6,8

Kaynak:www.tuik.gov.tr

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye'de sektörel anlamda istikrarlı bir büyümeden söz etmek mümkün görünmemektedir. Tarım sektöründeki büyümeyi incelediğimizde 1988 yılında 7,8 olan büyüme oranı; 1996 yılında 4,4 1997 yılında ise -2,3 olarak seyretmiştir. 2000 yılına gelindiğinde 3,9 olarak seyreden büyüme oranı 2006 yılında 0,1 ve 2011 yılında 0,4 olarak sürmüştür.

Sanayi sektöründeki büyüme oranlarını incelediğimizde 1988 yılında 1,8 olan büyüme oranı 1995 yılına gelindiğinde 12,1'e kadar yükselmiştir. 2001 yılında ise ciddi bir düşüşle -7,5'e gerilemiştir. 2002 yılında tekrar yükselerek 9,4 olan büyüme oranı daha sonra ki yıllarda genellikle azalan bir seyir izlemiş 2011 yılında 3 olarak gözlemlenmiştir.

Hizmetler sektöründe ki büyüme oranları incelendiğinde 1988 yılında 0,5 olan büyüme oranı; 1993 yılında 10,7 olarak gözlemlenmiştir. İlerleyen yıllarda ise azalan bir seyir izleyerek 2001 yılında -7,7; 2006 yılında 4,6; 2011 yılında ise 6,8 olarak seyretmiştir.

Tarım sektörü genel ekonomi içerisinde küçülen bir seyir izlemektedir. Bu yapı istihdam, üretim ve ihracatı doğrudan etkilemektedir(İncekara ve Tatoğlu, 2008:44). Türkiye'de sanayileşmeyle doğru orantılı olarak üç alanda değişim yaşanması kaçınılmazdır. Tarımsal üretimin milli gelirdeki payı, tarımsal istihdamın toplam istihdama katkısı, tarımsal nüfusun payı azalacaktır(müsiad, 2012:433). Türkiye'de tarım sektörünün yeri sektörün milli gelire katkısı, ülkenin gıda

ürünlerinde kendine yeterlilik durumu, dışsatım ve dışalım açısından gösterdiği özellikler, sanayi sektörüne girdi sağlaması, istihdamdaki payı, talep yaratma gücü vb. durumlar dikkate alınarak değerlendirilebilir(Günaydın, 2006:12).

Tarım sektörü GSYİH içerisinde en az paya sahip sektör olmasına rağmen istihdamda önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de tarım sektöründeki büyümeyi etkileyen en önemli faktör iklim koşulları olmaktadır. 2007 yılında kuraklık nedeniyle üretim düşüşleri yaşanırken 2008 yılında üretimde artış gerçekleşmiştir. Tarım alanlarında daralma gözlenmesine rağmen tarımsal üretim artmaktadır. Buna neden olarak tarımda uygulanan verimlilik arttırıcı politikalar gösterilebilir(Maliye Bakanlığı, 2009:18).

2002-2008 yılları arasında yıllık ortalama %5,9’luk büyüyen Türkiye ekonomisinde sanayi üretiminin büyümeye katkısı oldukça fazladır(MÜSIAD, 2010:76). 2008 yılında küresel kriz üretim yönünden sanayi sektörünü ve hizmetler sektörünü olumsuz etkilemiştir. Sektörlerin büyüme hızlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır. Sanayi sektöründeki yavaşlamanın nedeni imalat sektörü olmuştur. Sanayi sektörü 2002 yılında başlayan yüksek oranlı büyüme sürecinin en bariz yaşandığı sektör olmuştur. Fakat küresel kriz neticesinde dış talebin düşmesiyle ihracatın azalması imalat sanayinde yüksek oranlı yavaşlamaya neden olmuştur(Maliye Bakanlığı, 2009:22).

1983’ten sonra Türkiye dünyaya açılma hamleleri yaparken sanayi sektöründe faaliyetleri artmış 2002’den sonra sağlanan ekonomik dönüşüm ile beraber hizmet sektörünün önemi ve ekonomi içerisinde ki rolü artmıştır(MÜSIAD, 2010:5).

Türkiye’de hizmetler sektörü dünya ekonomisinde olduğu gibi katma değerdeki oranını arttırmıştır. Hizmetler sektöründe alt sektörler açısından en hızlı büyüyen ticaret sektörüdür. Devlet hizmetlerinin hizmetler sektörüne katkısında önemli düşüşler yaşanmıştır(Karlık, 2009:257). Son yıllarda hizmetler sektöründe inşaat ve ticarete negatife dönen büyüme hızları ile gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri gibi alt sektörlerin büyüme hızlarındaki yavaşlama etkili olmuştur(Maliye Bakanlığı, 2009:30).

3.3. Literatür Taraması

Yapılan literatür taramasında istihdam ve ekonomik büyüme arasında ki ilişkinin incelendiği çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Genel olarak sonuçlar incelendiğinde ekonomik büyüme ile istihdam arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığının mevcut olduğu fakat büyümenin istihdamı tek başına açıklamakta yeterli olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 3:Literatür Taraması

Yazar ve Yayın Adı	Yayın Yılı	Baz alınan yıllar	Kullanılan Yöntem	Sonuç
Muratoğlu, Y., Büyüme İstihdam Arasındaki İlişki Türkiye Örneği	2011	2000-2011	Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır.	İstihdam ve büyüme arasında uzun dönemde ilişki yoktur. Kısa dönemde ilişki vardır.
DURUEL, M. VE KARA, M. Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu	2012*	1990-2003	Veriler analiz edilmiştir.	Türkiye’deki ekonomik büyümenin istihdama yansması belli koşullara bağlı olduğu ve yeni istihdam olanakları meydana getirebilmenin yolunun sadece büyüme olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, büyümenin olması istihdam sorunun çözümünü otomatikman beraberinde getirmemektedir. Bu haliyle istihdam için büyüme gerekli ve ön koşul durumundadır, ancak yeterli değildir.
Daniela Cristina MOMETE Analysis Of The Relationship Between Employment And Economic Growth In Romania	2007	1997-2005	Veriler analiz edilmiştir	Ekonomik büyüme arttıkça istihdamın azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
T. Hussain, M. W. Siddiqi and A. Iqbal A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan	2010	1972-2006	Vector-Error Correction Model kullanılmıştır.	Ekonomik büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
Yusuf Akan, İbrahim Arslan, Pelin Karatay, Elena Druică Effects Economic Growth Creates on Employment in the Knowledge Society Process (1980-2007)	2008	2001-2006	Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır.	Ekonomik büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
Hamad A. Al-Ghannam The Relationship between Economic Growth and Employment in Saudi Private Firms	2012*	1973-2002	Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır.	Ekonomik büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
SODIPE, Oluoyomi Ayoyinka, OGUNRINOLA, Oluranti Isaiiah Employment and Economic Growth Nexus in Nigeria	2011	1981-2006	En Küçük Kareler Yöntemi, kullanılmıştır.	Ekonomik büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
Alparslan AKÇORAOĞLU Employment, Economic Growth And Labor Market Performance: The Case Of Turkey	2012*	1995-2007	Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır.	Uzun Dönemde Ekonomik büyüme ile istihdam doğru orantılıdır.
WANG Qiuju, WANG Lijie Economic Growth and Employment Elasticity Problems of Heilongjiang,	2012*	1992-2006	State Space Models, Stability Of Model With Chow, Dual-Logarithm Model asnd Stability Test kullanılmıştır.	Ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisi sınırlıdır.

*Erişim tarihini göstermektedir.

3.4. Uygulamanın Önemi ve Amacı

Türkiye’de son 20 yıllık dönemde istihdam ve büyüme konularında birçok gelişme yaşanmaktadır. Bu gelişim sürecinde kamunun sistemdeki ağırlığı azalmış, tarım sektörü eski önemini kaybetmiş, küresel rekabetle bütünleşmiş bir yapının gelişmesine ortam hazırlanmıştır (Karagöl ve Akgeyik, 2010:4). Ekonomi literatüründe sabit sermaye yatırımları genel olarak ikiye ayrılmaktadır:

a) mevcut makina ve teçhizata ilaveler,

b) mevcut bina, yol, baraj, vb. inşaat ilaveler. Aynı ayrımı üretim araç ve gereçleri (veya donatım) ile inşaat (Yılmaz, 1997:1).

Nüfus artış hızı Türkiye’de yıllık %20’nin üzerinde seyretmektedir. Bu durumda nüfusun artış hızına paralel olarak istihdam yaratılamaması işgücü piyasası açısından olumsuz durumlara neden olmaktadır.

Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki büyüme oranları da istihdam üzerinde etkili olmaktadır. Türkiye’de tarım sektöründe istihdam edilen kişilerin sanayinin gelişmesiyle sanayi sektörüne kayması ve artan eğitim düzeyleri sayesinde de hizmetler sektörünün gelişmesi istihdamın bu sektörler kaymasına neden olmuştur.

İmalat sanayi kapasite kullanım oranları ise firmaların tam kapasite çalışıp çalışmamasının istihdamı etkilemesi noktasında önem arz etmektedir. Firmaların tam kapasite çalışması istihdamı artırmalarına veya krizler, doğal afetler vb. sebeplerle kapasite kullanım oranlarını azaltmaları istihdamın düşmesine neden olabilmektedir.

İstihdam ile büyüme arasında karşılıklı bir ilişki mevcut olmakta istihdam büyümeyi etkilerken; büyümede istihdamı etkileyebilmektedir. Uygulamanın ikinci safhasında toplam büyüme üzerinde hizmetler ve tarım sektöründe ki istihdamın ve toplam istihdamın etkisi incelenmek istenmiştir.

3.5. Uygulamanın Kapsamı

Bu çalışmada ki modelde 1988-2011 yılları arası veriler kullanılmıştır. Veriler DPT, Hazine Müsteşarlığı, TÜİK gibi veri dağıtım sitelerinden elde edilmiştir. Çalışma iki modelden oluşmaktadır. Birinci modelde istihdam-büyüme arasında ki ilişki; yani büyüme de meydana gelen değişimin toplam istihdama etkisi analiz edilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için hazırlanan modelde; Toplam istihdam(Tİ), bağımlı değişken; tarımdaki büyüme hızı(TBH), sanayide ki büyüme hızı(SBH), hizmetler sektöründeki büyüme hızı(HBH), bağımsız değişken olarak yer almıştır. Yine bu modelde istihdamın üzerinde etkili olduğu düşünülen nüfus artış hızı(NA), imalat sanayi kapasite kullanım oranları(İM) bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. İkinci modelde bağımlı değişken olarak toplam büyüme(TB) bağımlı değişken; toplam istihdam(Tİ), hizmetler sektörü istihdamı(Hİ) ve tarım sektörü istihdamı(TAİ) bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir.

Analizde serilerin durağanlığı test edilmiştir. Otokorelasyon için Breusch-Godfrey(B-G), eşit varyans için White(W), normal dağılımı için ise Jarque-Bera(J-B) testleri uygulanmıştır.

3.6.Model Çözümü

Bu bölümde çalışmada ulaşılan sonuçların elde edilmesi için hazırlanan modeller ele alınıp incelenecektir. İstihdamda ki artış mı büyümeyi, yoksa büyümedeki artış mı istihdamı etkileyecek kurulan ekonometrik modellerle analiz edilecektir.

3.6.1. İstihdam-Büyüme Analizi

Bağımlı Değişken: Tİ

Yöntem: En Küçük Kareler

Tarih: 06/15/12 Saat: 11:03

Yıllar: 1988 2011

Gözlem Sayısı: 24

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olas.
SSY	-0.000374	0.000112	-3.328137	0.0040
NA	-461.3817	134.2672	-3.436295	0.0032
TBH	66.27957	38.57613	1.718150	0.1039
SBH	-24.29268	32.47184	-0.748115	0.4646
HBH	108.7157	43.05113	2.525269	0.0218
İM	-123.1389	45.65676	-2.697057	0.0153
C	36609.56	4209.773	8.696326	0.0000
R^2	0.800402	Olasılık(F-istatistik)		0.000038

Tİ:Toplam İstihdam SSY:Sabit Sermaye Yatırımları

NA:Nüfus Artış Hızı, TBH:Tarım Büyüme Hızı, SBH:Sanayi Büyüme Hızı,

HBH:Hizmetler Büyüme Hızı, İM:İmalat sanayi kapasite kullanım oranları

ALTUNTEPE-GÜNER

t testi;

Yukarıda kurulan modelin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenmesi olasılık değerlerinin %5 güven düzeyi ile karşılaştırılması yeterli olacaktır.

SSY;0,004<0,05 NA;0,003<0,05 TBH;0,10>0,05 SBH;0,46>0,05 HBH;0,02<0,05 İM;0,01<0,05

Yukarıdaki testin sonuçlarına göre anlamsız sonuç veren tarım büyüme hızı, sanayi büyüme hızıdır. Diğer değişkenler anlamlı sonuçlar vermiştir.

F testi;

Kurulan modelin katsayılarının genel olarak anlamlı olup olmadığının belirlenebilmesi için modeldeki F istatistik değerinin %5 ile kıyaslanması yeterli olmaktadır. Buna göre;

0,0000<0,05 olması modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelin belirlilik katsayısı incelendiğinde R^2 değerinin 0,80 olduğu gözlemlenmektedir. Bu katsayı değeri modeldeki bağımsız değişkenlerin toplam istihdamda meydana gelen değişimi %80 oranında açıkladığını göstermektedir.

Normallik Testi(Jarque-Bera);

Hata terimleri normal dağılmaktadır varsayımının araştırılmasında bu test kullanılmaktadır.

H_0 :Hata terimleri normal dağılmaktadır.

H_1 :Hata terimleri normal dağılmamaktadır.

0,082 olan Jarque-Bera katsayısının olasılık değerinin(0,95) 0,05'ten büyük olması 0 hipotezinin reddedilememesi anlamına gelmektedir. Modelimiz hata terimlerinin normal dağılım özelliği gösterdiği buradan anlaşılmaktadır.

Jarque-Bera Katsayısı 0.08 Olasılık Değeri 0.95

Otokorelasyon Araştırma Testleri (Breusch-Godfrey LM);

Bu testte hata terimleri arasında ardışık bir ilişki olup olmadığı incelenecektir.

Yapılan testin sonuçları incelendiğinde F istatistik katsayılarının olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum modelimizin otokorelasyonunun bulunmadığını göstermektedir. Bu durum sıfır hipotezinin reddedilememesi anlamına gelmektedir.

Sabit Varyans Testi (White Heteroskedasticity Test);

Modelimizin olasılık değerine baktığımızda 0,05'ten büyük olduğu görülmekte ve değişen varyans olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

White Heteroskedasticity Test:

F-statistic	1.887226	Probability	0.151268
Obs*R-squared	16.15377	Probability	0.184294

Bağımsız Değişkenlerin Yorumları

$T\hat{I}=36609-SSY-461NA+66TBH-24SBH+108HBH-123\hat{I}M$

Sabit Sermaye Yatırımları; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki sabit sermaye yatırımlarındaki meydana gelen yüzde birlik bir artış toplam istihdamda 0,0003 birim azalış meydana getirmiştir.

Nüfus Artış Hızı; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki nüfus artış hızındaki yüzde birlik bir artış toplam istihdamda 461 birim azalma meydana getirmiştir.

Tarım Büyüme Hızı; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki tarımda meydana gelen yüzde birlik bir büyüme toplam istihdamda 66 birim artış meydana getirmiştir. Fakat tarımda büyüme hızı istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar vermemiştir.

Sanayi Büyüme Hızı; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki sanayide meydana gelen yüzde birlik bir büyüme toplam istihdamda 24 birim azalma meydana getirmiştir fakat sanayi büyüme hızı istatistiki açıdan anlamlı sonuçlar vermemiştir.

Hizmetler Sektörü Büyüme Hızı; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki hizmetler sektöründe meydana gelen yüzde birlik bir artış toplam istihdamda 108 birim artışa neden olmuştur.

İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki imalat sanayi kapasite kullanım oranlarında meydana gelen yüzde birlik bir artış toplam istihdamda 123 birim azalma meydana getirmiştir.

Muratoğlu'na göre “*Emek, sermaye ve teknoloji büyüme modellerinin en önemli değişkenleridir. Türkiye ekonomisine bakıldığında sermaye yoğun bir büyüme gerçekleşmektedir. Türkiye’de emek yoğun üretimin yerini sermaye yoğun üretim tarzı almaya başladığından beri işsizlik gittikçe artmıştır.*” Modelden elde ettiğimiz sonuçlarda aynı yöndedir. Sabit sermaye yatırımlarında artışların yaşanması istihdamı etkilememiş sermayeye ağırlık verildiği için istihdam artışı gerçekleşmemiştir.

Duruel ve Kara’ya göre “*Sanayi sektöründe -özellikle de imalat sanayi- üretimde giderek daha az emek kullanılır bir hale geldiği görülmektedir. Hizmetler sektöründe büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin pozitif yönde geliştiği görülmektedir. Hizmetler sektörün iş yaratma potansiyeli de dikkate alındığında, işgücünün beceri ve yeteneğinin sektörün beklentilerine uygun şekilde geliştirilmesi, yoğun rekabet ortamında bu sektörün rekabet edebilirliğinin artırılması ve sanayi sektörü ile bütünlüklerinin sağlanması önem kazanmaktadır.*” Modelde bulunan sonuçlara göre hizmetler sektöründe büyüme ve istihdam arasında doğru yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Sanayi sektöründe ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. İmalat sanayinde kapasite kullanım oranları arttıkça istihdamın artması ise Duruel ve Kara’nın görüşündeki şekilde sermaye yoğun üretime geçilmesinden kaynaklanmaktadır.

3.6.2. Büyüme İstihdam Analizi

Bağımlı Değişken: TB

Yöntem: En Küçük Kareler

Tarih: 06/20/12 Saat: 12:04

Yıllar: 1988 2011

Gözlem Sayısı: 24

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
Tİ	0.023464	0.009534	2.461063	0.0231
Hİ	-0.039568	0.014082	-2.809825	0.0108
TAİ	-0.013642	0.011347	-1.202291	0.2433
C	-2.443905	41.53322	-0.058842	0.9537
R²	0.879758			
Olasılık(f istatistik)	0.000000			

TB:Toplam Büyüme Tİ:Toplam İstihdam Hİ:Hizmetler İstihdam TAİ:Tarım İstihdam

Tİ<0,05 Hİ<0,05 TAİ>0,05

Yukarıdaki testin sonuçlarına göre anlamsız sonuç veren tarım istihdamıdır. Diğer değişkenler anlamlı sonuçlar vermiştir.

F testi;

Kurulan modelin katsayılarının genel olarak anlamlı olup olmadığı belirlenebilmesi için modeldeki F istatistik değerinin %5 ile kıyaslanması yeterli olmaktadır. Buna göre;

0,0000<0,05 olması modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Modelin belirlilik katsayısı incelendiğinde **R²** değerinin 0,87 olduğu gözlemlenmektedir. Bu katsayı değeri modeldeki bağımsız değişkenlerin toplam büyüme oranını %87 oranında açıkladığını göstermektedir.

Normallik Testi(Jarque-Bera);

Hata terimleri normal dağılmaktadır varsayımının araştırılmasında bu test kullanılmaktadır.

H₀:Hata terimleri normal dağılmaktadır.

H₁:Hata terimleri normal dağılmamaktadır.

0,006 olan Jarque-Bera katsayısının olasılık değerinin(0,99) 0,05’ten büyük olması 0 hipotezinin reddedilememesi anlamına gelmektedir. Modelimiz hata terimlerinin normal dağılım özelliği gösterdiği buradan anlaşılmaktadır.

Jarque-Bera Katsayısı 0.006 Olasılık Değeri 0.99

Otokorelasyon Araştırma Testleri (Breusch-Godfrey LM);

Bu testte hata terimleri arasında ardışık bir ilişki olup olmadığı incelenecektir.

Yapılan testin sonuçları incelendiğinde F istatistik katsayılarının olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu durum modelimizin otokorelasyonunun bulunmadığını göstermektedir. Bu durum sıfır hipotezinin reddedilememesi anlamına gelmektedir.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.390596	Probability	0.682251
Obs*R-squared	0.998264	Probability	0.607057

Sabit Varyans Testi(White Heteroskedasticity Test);

Modelimizin olasılık değerine baktığımızda 0,05'ten büyük olduğu görülmekte ve değişen varyans olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

White Heteroskedasticity Test:

F-statistic	1.521359	Probability	0.230493
Obs*R-squared	8.384662	Probability	0.211254

Bağımsız Değişkenlerin Yorumları;

TB=-2,44+0,02Tİ-0,03Hİ-0,01TAİ

Toplam İstihdam; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki toplam istihdamda meydana gelen bir kişilik artış toplam büyümede 0,02 birim artış meydana getirmiştir.

Hizmetler Sektörü İstihdam; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki hizmetler sektörü istihdamında meydana gelen bir kişilik artış toplam büyümede 0,03 birim azalış meydana getirmiştir.

Tarım Sektörü İstihdam; Modeldeki diğer değişkenler sabitken, t dönemindeki tarım sektörü istihdamında meydana gelen bir kişilik bir artış toplam büyümede 0,01 birim azalış meydana getirmiştir. Tarım sektörü istihdamı istatistiki açıdan anlamlı sonuç vermemiştir.

Sanayi sektörü anlamlı sonuçlar vermediğinden modele dahil edilmemiştir.

SONUÇ

Temel amacı; Türkiye'de 1988-2011 dönemi ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak olan bu çalışmada, aynı zamanda bu değişkenleri etkileyen diğer faktörlerin etkileri ve etki yönleri analiz edilmiştir. Bu amaçla iki tane ekonometrik model oluşturulmuştur. Bu modellerden birincisinde; istihdam ve büyüme arasındaki ilişki ele alınmış, İkinci modelde ise; büyüme ve istihdam ilişki analiz edilmiştir.

İstihdam ve büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için hazırlanan birinci modelde; toplam istihdam bağımlı değişken olarak ele alınırken, tarım sektörü büyüme hızı, sanayi sektörü büyüme hızı, hizmetler sektörü büyüme hızı, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, nüfus artış hızı ve sabit sermaye yatırımları bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Bu model için yapılan analizde toplam istihdam ile hizmetler sektörü büyüme hızı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. İstatistiki açıdan tarım sektörü büyüme hızı ve sanayi büyüme hızı anlamlı sonuç vermemiştir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranları ve nüfus artış hızı toplam istihdam ile negatif bir ilişki içinde olduğu ortaya çıkmıştır.

İkinci modelde toplam büyüme bağımlı değişken olarak ele alınırken, toplam istihdam, hizmetler sektöründe toplam istihdam ve tarım sektöründe toplam istihdam bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Sanayi sektöründeki veriler ile ekonometrik modelde anlamlı sonuçlar elde edilemediğinden modele dahil edilmemiştir. Toplam istihdam ile toplam büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Tarım sektöründeki toplam istihdam istatistiki açıdan anlamlı sonuç vermemiştir. Hizmetler sektörü toplam istihdamı ile toplam büyüme arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuç olarak birinci modelde hizmetler sektöründe meydana gelen büyüme istihdam artışına neden olurken, imalat sanayi kapasite kullanım oranı ile nüfus artış hızı toplam istihdamı azaltmaktadır. Aynı zamanda tarım ve sanayi sektöründe ki

büyüme hızı istihdam artışı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Kısaca istihdam artışına neden olan faktörler analize dahil edilen değişkenler içerisinde sadece hizmetler sektöründe meydana gelen büyümedir. Yani sadece hizmetler sektöründe ki büyüme istihdam artışına neden olmaktadır. İkinci modelde ise hizmetler sektöründeki istihdam artışı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Tarım sektöründeki istihdam artışı ekonomik büyüme üzerinde etkili olmamaktadır. Toplam istihdamda meydana gelen artış büyüme etkilediği analiz sonucu ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi hizmetler sektöründeki büyüme istihdam artışına neden olurken diğer değişkenlerin istihdama etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sektörler bazında meydana gelen istihdam artışının büyüme etkilememesi büyüme hangi faktörlerin etkilediği sorunu meydana getirmektedir. Bu soruya cevap olarak modele dahil etmediğimiz değişkenlerin örneğin teknolojik gelişme, verimlilik artışının neden olduğunu; ancak hizmetler sektöründeki istihdam artışı ile büyüme arasında ki ters yönlü ilişkiyi de unutmamak gerekir. Dolayısıyla istihdamın artımında meydana gelen değişimi modele dahil edilmeyen değişkenler arasında aramak doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKAN Y., ARSLAN İ., KARATAY P., DRUICĂ E. (2008). "Effects Economic Growth Creates on Employment in the Knowledge Society Process (1980-2007)", BULETINUL Universităţii Petrol- Gaze din Ploieşti, p:23-30, Vol. LX, 3:23-30.
- AKÇORAOĞLU A., "Employment, Economic Growth And Labor Market Performance: The Case Of Turkey", Ekonomik Yaklaşım, C : 21, 77:101-114.
- AKYILDIZ, H. (2006). "Türkiye'de İstihdamın Analitik Dinamiği", Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- AL-GHANNAM H. A. (2012). "The Relationship between Economic Growth and Employment in Saudi Private Firms", <http://colleges.ksu.edu.sa/Papers/Papers/The%20Relationship%20between%20%20Economic%20Growth%20and.pdf>, (26.09.2012).
- ARSLAN, H., B. (2012). "Kriz-Büyüme-İstihdam Üçgeninde 1994-2001 Krizleri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:2, 64:31-42.
- BOZDAĞLIOĞLU UYAR, Y. (2007). "1990'dan Günümüze Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi", Akademik Bakış E-Dergisi, 11:2-21.
- CEYLAN, S., ve ŞAHİN YILMAZ, B.(2010) "İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri", Doğu Üniversitesi Dergisi, C:2, 11:157-165.
- DOĞAN, Ü. (2012). "İstihdam, Verimlilik-Eğitim İlişkileri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/480/5574.pdf>, (03.09.2012).
- ERCAN, H. (2007). "Türkiye'de Gençlerin İstihdamı", Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara.
- GÜNAYDIN, G. (2006). "Türkiye'de Tarım Sektörü", , Tarım ve Mühendislik Dergisi, 76-77:12-27.
- GÜRAK, H. (2004). "Emek, Teknolojik Yenilik ve Büyüme", Değişim Yayınları, Adapazarı.
- HULL, K. (2009). "Understanding the Relationship between Economic Growth, Employment and Poverty Reduction, Promoting Pro-poor Growth: Employment", p:69-94, OECD.
- HUSSAIN T., SIDDIQI M. W. and IQBAL A. (2010). "A Coherent Relationship between Economic Growth and Unemployment: An Empirical Evidence from Pakistan", International Journal of Human and Social Sciences 5:332-339.
- İNCEKARA., TATAOĞLU YERDELEN, F., (2008). "Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri", İ.T.O. Yayınları.
- İŞ-KUR, (2012). "İstihdam Durum Raporu Türkiye İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması".
- KARA., M., DURUEL, M.,(2012). "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu", <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/251/244>, (20.09.2012)
- KARAGÖL, T. E., ve AKGEYİK, T. (2010). "Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler", SETA Analiz Dergisi, 21:5-25, İstanbul.
- MALİYE BAKANLIĞI, (2009). "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", Ankara.
- MOMETE D., C. (2007). "Analysis Of The Relationship Between Employment And Economic Growth In Romania", Fascicle of Management and Technological Engineering, Volume VI (XVI):2052-2057.
- MURATOĞLU, Y. (2011). "Büyüme İstihdam Arasındaki İlişki Türkiye Örneği", s:167-173, International Conference On Eurasian Economies, <http://www.eecon.info/papers/335.pdf>, (13.09.2012).
- MÜSİAD, (2010). "2009 Hizmet Sektör Raporu", İstanbul.
- MÜSİAD, (2010). "2010 Türkiye Ekonomisi Raporu", İstanbul.
- YILDIRIM, K. ÖZER, M. (2006). "İktisat Teorisi", Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- PARASIZ, İ. (2008). "Ekonomik Büyüme Teorileri", Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PETERSON, W., C., GÜLLAP, T. (1994). "Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme", Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

ALTUNTEPE-GÜNER

- SAYGILI, Ş, CİHAN C., YURTOĞLU H. (2002). “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi Büyüme ve Verimlilik 1972-2000”, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü DPT.
- SODIPE, O.A., OGUNRINOLA, O.I. (2011). “Employment and Economic Growth Nexus in Nigeria”, International Journal of Business and Social Science Vol. 2 No. 11 [Special Issue:232-239].
- ŞİMŞEK, M., VE KADILAR, C. (2010). “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi”, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C:11, 10:115-140.
- TAYMAZ, E. (2010). “Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü”, DPT, Ankara.
- TUNCER, İ., ve ALTIOK M. (2012). “Türkiye İmalat Sanayinde Büyüme ve Büyümenin İstihdam Yoğunluğu:1980-2008 Dönemi”, Çalışma İlişkileri Dergisi, S:1, 3:1-22.
- TÜSİAD, (2001). “Türkiye Ekonomisi 2001”.
- TÜSİAD, (2004). “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik”.
- ÜLGENER, S. (1991). “Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme”, Der yayınları, İstanbul.
- WANG, Q., VE WANG, L., “Economic Growth and Employment Elasticity Problems of Heilongjiang”, <http://www.seiofbluemountain.com/en/search/index.php?act=all&name=WANG+Qiuju+1>, (01.07.2012).
- YILMAZ GÖKTAŞ, Ö. (2005). “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi” Ekonometri VE İstatistik Dergisi, SAYI:2 İstanbul Ü. İktisat Fak. 2:11-29.